

»Ja Jerusalem pite tallattaman Pacanoilda»¹

Ablatiiviagentti ja sen perilliset Agricolasta uuteen raamatunsuomennokseen

MARJA ITKONEN-KAILA

Passiiviseen verbinmuotoon liittyvä ablatiiviagentti on Agricolan kielenkäytön silmäänpistävimpiä epäsuomalaisuuksia. Tähän Agricolan kielen piirteeseen on ensimmäisenä kiinnittänyt huomiota August Ahlqvist, joka Agricolan kieltä käsittelevässä kirjoituksessaan (1871: 16) huomauttaa sen olevan ruotsin mukailua. Ruotsalaisperäisenä sitä lienee sen jälkeen yleisesti pidetty. Näin ovat asian käsittäneet esim. Ojansuu (1909: 158, 162) ja vielä Siro (1965: 222).

Agricola vakiinnutti laajalla käännöstyöllään ablatiiviagentin pitkiksi ajoiksi suomen kirjakieleen. Raamatun kielestä se on hävinnyt lopullisesti vasta tällä vuosisadalla. Tämän syntaktisen erikoisuuden vaiheet suomenkielissä Raamatussa valaisevat omalta osaltaan Agricolan ja hänen seuraajiensa yleisiä raamatunkäännösperiaatteita. Samalla ne havainnollistavat eräitä indoeurooppalaisten kielten agenttipassiivin suomentamisen ongelmia, jotka ovat suomennostyötä tekeville edelleenkin tuttuja.

1. Agricolan Uusi testamentti

Ablatiiviagentilla on vastineensa kaikissa niissä indoeurooppalaisissa kielissä, joita Agricola tiettävästi on käyttänyt suomennostyössään: latinassa (prepositiona *a*, *ab*; joskus pelkkä ablatiivi tai datiivi), kreikassa (agentti il-

¹ Kiitän Terho Itkosta ja Silva Kiurua herätteistä ja neuvoista. Silva Kiuru on myös ystävällisesti antanut käyttööni Agricolan teoksista poimimiensa *-ma*-johdosten ja agenttipartisiippeja muistuttavien rakenteiden luettelon, jota olen hyödyntänyt kohdassa 1.3.

- 1) Matt. 3:6 — — ia he *castettin henelde* Jordanis (26)
Matt. 14:24 Mutta haaxi oli io keskelle mertä, ia *ahdistettin alloilta* (63)
Mark. 2:3 Ja tulit henen tygens wiedhen ychte Ramba, ioca *nelielde cannettin* (114)
Gal. 5:18 Mutta ios te *Hengeste hallitaan*, nin eipe te ole Lain alla (529)
- 2) Luuk. 2:26 Ja henelle *oli* wastaus *annettu Pyhelde Hengelde* (168)
Ap.t. 4:11 Se ombi se Kiui, ioca *teilde Rakendailda hyliettu on* (322)
Ap.t. 10:17 Catzo, nin kyselit ne Miehet iotca *Corneliuselda olit lehetetyt* (340)
Room. 10:20 Mine *olen leutty nijlde* iotca ei minua etzineet (442)
Matt. 2:16 Cosca Herodes nyt näki henens *nijlde Wijsailda wietellyn* (25)
Matt. 8:16 Mutta coska echtu tuli, toijt he henelle monda *pirulda riuatuta* (42)
Luuk. 16:18 Ja ioca sen *Miehelde hylietyn* naipi, hen tekepi mös Hoorin (217)
Joh. 6:45 Heiden pite caiki *Jumalalda opetetuxi* tuleman (262)
2. Tess. 2:13 — — rackat Weliet, *HERralda racastetudh* (573)
- 3) Matt. 3:14 Mine taruitzen *sinulda Castetta* [= kastetta], ia sine tulet minun tygeni (27)
Luuk. 17:25 Mutta ennen tule henen palio kerssie, ia *hyliette teste Suckunnast* (220)
Room. 12:21 Ele sinuas anna *woitetta silde pahalda* (447)
- 4) Matt. 6:2 — — että heiden pideis *cunnioijtettaman Inhimisilde* (35)
1. Kor. 6:2 Jos nyt sis Mailman pite *teilde Domittaman* (469)
- 5) Matt. 6:17–18 — — ia pese sinun casuos, ettei se *nächteue* olis *Inhimisilde* että pastot (36)
Luuk. 21:20 Coska te nyt näette Jerusalemin *yMBERIPiritetteuen Sotawælde* (230)
Ap.t. 24:26 — — hen mös toiwoi *annettauan* henens Raha *Pauailda* (382).

1.3. Agricolan »agenttipartisiipit»

Jotkin kahden ensimmäisen ryhmän tapauksista voitaisiin nykykielessä hyvin ajatella korvattavaksi ns. agenttipartisiipilla, esim.: haaksi oli jo keskellä merta *aaltojen ahdistamana*; *Corneliuksen lähettämät* miehet; *rakentajien hylkäämä* kivi; monta *pirun riivaamaa*; *miehensä hylkäämän*; *Herran rakastamat*.

Agricolalla tällaiset rakenteet ovat hyvin harvinaisia. Esiintymiä on koko hänen tuotannostaan löytynyt vain kahdeksan, niistä kuusi *luoda*-verbin muotoja:

- I 516 — — niihin, iotca näkyliiset ja *sinun loomas* ouat (< an dem das sichtig vnnd *deiner creatur* ist, Gummerus 1947: 294).
- I 621 — — kerskaijsima, ette me *henen lomansa* olema (tälle kohdalle ei tiettävästi ole löytynyt vieraskielistä esikuvaa).
- I 862 = III 140 Warielle meijte — — Perkelesta ia *henen lomistansa*. Koh- ta sisältyy litaniaan, jonka Agricola on kääntänyt ruotsin- ja latinan- kielisten esikuvien mukaan (Nordberg 1961: 28–31; Heininen 1978: 129); latinaksi kohta kuuluu *Ab insidiis Diaboli* 'paholaisen juonista', ruotsiksi *För Dieffulens försåät och list* 'paholaisen juonista ja viekkau- desta'.
- II 689 (Ilm. 9:20) — — etteiuet he cumartanuet *Pirunloomia*, ia Cullasia — — Epeiumaloita (mallina ollut ruotsin — — at the icke tilbådho *dief- fuulskap* och affgudhar aff guld — —; muissa kielissä on pelkkä 'demon- ia, paholaista' merkitsevä sana: kr. *ta daimonia*, lat. *daemonia*, saks. *die Teufel*).
- III 16 — — quinga palio paha seke itze Perkele, ette *henen lomansa* ia iäsenense Auioskeskon waihelle matcan saattauat — —. Kohta sisältyy vihkikaavan esipuheeseen, jonka Agricola on kääntänyt Lutherin Traubüchleinin (1529) esipuheesta (Nordberg 1961: 35). Lutherilla koh- ta kuuluu: — — was unglücks *der teuffel* anricht yn dem ehestande — — (ibid. 37). Sanat »hänen luomansa ja jäsenensä» näyttävät siis ole- van Agricolan omaa lisäystä.
- I 400 caiki pacanat Eriseurat, Epewscoijsset, Juttahat, *pirun riwamat*; al- kutekstissä (Missale Aboense, Gummerus 1947: 182) koko jaksoa »pa- canat — — riwamat» vastaa vain *omnis heretica pravitas* 'kaikkalainen kerettiläinen vääryys'. Muulloin Agricola käyttää ilmausta *pirulta riivattu*; tästä lähemmin edempänä s. 144.
- II 706 (Ilm. 18:2) — — langenuit on, se swri Babilon, ia ombi tullut *Perke- leiten Asuumaxi*, Ja caikein Rietaisten Hengein Ketköxi. *Asuma*-sanan vastineena on tällä kohden kaikissa lähtökielissä 'asuntoa' merkitsevä sana: kr. *katoikētērion* daimonōn, lat. *habitatio* daemoniorum, saks. *ei- ne Behausung* der Teuffel, ruots. *dieffla boning* (GVB), *dieflars wåning* (NT 1526).⁵

⁵ Silva Kiuru on huomauttanut, että tässä voi kuitenkin olla kyseessä painovirheen lyhentämä muoto yhdyssanasta *asumamaja*, joka esiintyy Agricolalla kahdesti: Mi- nun pite *Asuma maian* teiden seasan pitemen (III 125); WE henelle, ioca Honens synnin cansa ylesrakenda, ia henen *Asumaians* [? *asumamaians*] wärydhelle (III 549).

Huomio kiintyy siihen, että yhdenkään Agricolan »agenttipartisiipin» kohdalla ei lähtökielissä ole agentillista passiivirakennetta: kaikki näille *-ma-*muodoille löydettävissä olevat muunkieliset vastineet ovat substantiiveja. Agricolalla esiintyy sellaisten tavallisten *-ma-*johtimisten substantiivien kuin *kuolema*, *juoma*, *sanoma* lisäksi parikymmentä harvinaisempaa verbikantaisista *-ma-*substantiivia, esim. *istuma* 'istuin', *istuttama* 'istutus', *antama* 'antaminen', *katuma* 'katuminen', *olema* 'oleminen, olemus', *ylesnousema* 'ylös-nousemus, -nouseminen'. Äskeiset esimerkit viittaavat siihen, että hänen kiellessään myös genetiivitekijäiset *-ma-*muodot ovat olleet substantiivisia. Agenttipartisiippien adjektiivisuuden onkin katsottu olevan sekundaaria ja palautuvan aikaisempaan substantiiviseen käyttöön (Lauri Hakulinen 1941: 172, 1946: 284, 1979: 198, 584; vrt. kuitenkin Erkki Itkonen 1950: 298–299, Kangasmaa-Minn 1969: 55–). Tämä voisi ehkä tehdä ymmärrettäväksi sen, että vaikka Agricolalla esiintyy eräitä agenttipartisiipin kaltaisia muotoja, hän ei näytä koskaan käyttäneen tätä rakennetta vieraiden kielten agentillisen passiivirakenteen vastineena.

1.4. Agricolan ablatiivi- ja elatiiviagenttien vieraskieliset esikuvat

Olen verrannut UT:n ablatiivi- ja elatiiviagentteja kaikkiin Agricolan erikielisiin esikuviiin: Erasmusuksen julkaisemaan Uuden testamentin kreikkalaiseen alkutekstiin (= Kr.), Erasmusuksen latinalaiseen käännökseen (= Er.), latinalaiseen Vulgata-käännökseen (= Vulg.), Lutherin saksannokseen (= L), ruotsalaiseen v:n 1541 kokoraamattuun eli ns. Gustaf Vasas Bibeliin (= GVB) sekä v:n 1526 ruotsalaiseen Uuteen testamenttiin (= NT 1526).⁶

Vertailu lähtöteksteihin antoi suunnilleen odotuksenmukaisen tuloksen. Kaikilla Agricolan agenttitapauksilla paitsi yhdellä on vähintään yhdessä lähtökielessä selvä vastineensa, ts. passiivirakenne, jossa agentti on osoitettu suomen erosijanpäätettä vastaavalla prepositiolla (kr. *hypo*, *apo*, lat. *a*, *ab*, saks. *von*, ruots. *av*). Käytän näistä nimitystä »puhdas» agenttirakenne. Yli puolessa tapauksista sellainen on kaikissa neljässä lähtökielessä. Muutama tyyppillinen esimerkki:⁷

⁶ Tiedot Agricolan erikielisistä lähtöteksteistä perustuvat A. Hjeltin artikkeliin (1909). Käyttämistäni laitoksista ks. lähdeluettelo.

⁷ Milloin Erasmusuksen latinalaisessa käännöksessä ja Vulgatassa on vain ortografisia eroja, esitän sitaatin Erasmusuksen mukaan; eräät muut tässä yhteydessä merkityksettömät erot osoitan vinoviivaparenteesiin. Ruotsalaisen käännöksen esitän GVB:n (1541) mukaan, jos v:n 1526 käännös eroaa siitä vain ortografialtaan.

Matt. 4:1 Silloin Jesus wietin Hengeld corpehen, senpäle, ette hen kijusataisin perchelelde. (28)

Kr. Tote ho Iēsous anēkthē eis tēn erēmon hypo tou pneumatōs, peirasthēnai hypo tou diabolou.

Er., Vulg. Tunc Jesus subductus fuit / ductus est/ in desertum a spiritu, ut tentaretur a diabolo.

L Da ward Jhesus vom Geist in die Wüsten geführt, Auff das er von dem Teuffel versucht würde.

GVB, 1526 Tå wardt Jesus förd aff Andanom j öknena, på thet han skulle försökias aff dieffuulen.

Matt. 11:27 Caiki minulle ouat annetudh minun Iseldeni. (53)

Kr. Panta moi paredothē hypo tou Patros mou.

Er., Vulg. Omnia mihi tradita sunt a Patre meo.

L Alle ding sind mir vbergeben von meinem Vater.

GVB, 1526 All ting äro giffuin migh j wold aff minom Fadher.

Luuk. 4:15 Ja hen opetti heiden Sinagogasans, ia caikilda cunnioitettin. (174)

Kr. — — dokszomenos hypo pantōn

Er., Vulg. — — & glorificabatur /magnificabatur/ ab omnibus

L — — vnd ward von jederman gepreiset

GVB, 1526 — — och wardt prijsat aff allom.

Gal. 1:11 Ette se Euangelium ioca minulda sarnattu on, ei se Inhimillinen ole. (520)

Kr. — — to Euangelion to euaggelisthen hyp' emou — —

Er., Vulg. — — Evangelium, quod praedicatum /euangelizatum/ est a me — —

L — — das Euangelium, das von mir geprediget ist — —

GVB, 1526 — — thet Euangelium som är predicat aff migh — — .

Milloin yhdessä tai useammassa lähtötekstissä (useimmiten kreikassa tai latinassa) ei ole tällaista »puhdasta» agenttirakennetta, niissä on silti lähes aina jokin agentillinen passiivi-ilmaus: agentti on osoitettu esim. jollakin muulla prepositiorakenteella tai pelkällä sijamuodolla.

Noin 30 tapauksessa on »puhdas» agenttirakenne kolmessa lähtökielessä, hiukan harvemmin kahdessa, tällöin yleensä saksassa ja ruotsissa. Kymmenisen kertaa se on vain yhdessä lähtökielessä: kolmesti latinassa, muulloin ruotsissa. Tällöinkin muissa kielissä on useimmiten jokin passiiviseksi katsottava ilmaus.

Saksannos tai ruotsinnos on tässä aineistossa yhteensä parikymmentä kertaa korvannut kreikan ja latinan passiivi-ilmauksen puhtaasti aktiivisella rakenteella. Parissa tapauksessa on aktiivi-ilmaus sekä saksassa että ruotsissa, esim. Ap.t. 27:11 Mutta se Sodhanpäemies vskoi enemän Skipparin ia Styrmannin, quin nijte iotca Paualilda sanottijn (388); — — e tois hypo tou Paulou

legomenois; — — *quam his quae a Paulo dicebantur* (pass.); — — mehr, denn dem das *Paulus saget*; — — meer än thet *Paulus sadhe* (akt.). On merkille pantavaa, että Agricola ei tällöin ole tarttunut saksalaisen tai ruotsalaisen käännöksen tarjoamiin aktiivimalleihin.

UT:n alkupuoliskossa esiintyy useaan kertaan tyyppi »pirulta riivatut». Sen ensimmäisissä esiintymissä, Matt. 4:24 (30) ja 8:16 (42), ei vastaavissa lähtötekstien kohdissa ole agentillista esikuvaa. Kreikan sanan *daimonizomenoi*, sananmuk. 'demonistuneet', vastineina on Erasmuksella *daemoniaci* 'demoniset', Vulgatassa *qui daemonia habebant* tai *daemonia habentes* 'joilla (joissa) oli demoni', saksassa *Besessene*, ruotsissa *besatte*. Tässä voisi siis olettaa Agricolan käyttäneen ablatiiviagenttia aivan itsenäisesti. Eräissä myöhemmissä kohdissa sanalla on kuitenkin erikielisiä agentillisia vastineita, esim. Matt. 8:28 *besatte medh dieffuulen*, Mark. 5:15 *illum, qui a daemonio vexabatur*; den, so *von den Teufeln besessen war*. Agricola on ilmeisesti näiden mukaan sepittänyt suomennoksensa »pirulta riivattu» ja sijoittanut sen johdonmukaisesti kaikkiin kohtiin.

Kerran Agricola todella käyttää ablatiiviagenttia ilman vieraskielistä mallia. Kohta on UT:n loppupuolella: Tit. 2:15 *Ele salli sinuas keldeken ylen-catzotta* (595). Kaikissa lähtöteksteissä on aktiivi-ilmaus: Kr. *Mēdeis sou perifroneitō* ('Älköön kukaan halveksiko sinua'); Er. *Nemo te despiciat* (samoin); Vulg. *Nemo te contemnat* (samoin); L *Las dich niemand verachten* ('Älä anna kenenkään halveksia itseäsi'); GVB ja NT 1526 *Lät ingen förachta tigh* (samoin). Agricolan sanamuotoon on ehkä vaikuttanut aiempi samantapainen kehotus, Room. 12:21 *Ele sinuas anna voitetta silde pahalda* (447); tässä on kolmessa lähtökielessä (muissa paitsi saksassa) agenttipassiivi. Kohta näyttää joka tapauksessa osoittavan ablatiiviagentin kotiutuneen viimeistään Uuden testamentin käännöstyön aikana Agricolan suomeen niin vahvasti, että hän saattoi käyttää sitä käännöksessä jopa ilman muunkielistä esikuvaakin.

Muualta Agricolan tuotannosta voisi varmaan löytää vielä lisää näitä esikuvattomia tapauksia. Esim. Profeettain runomuotoisesta esipuheesta on silmiini osunut kaksi kohtaa, jotka lienevät hänen omintakeisesti sepittämäänsä: (Quin seluet Sanat lijckuuat kiales / nin he sarnates, ioxeuat mieles.) / Joilla Seuran pelto kylueteen / wan *pyhest Hengest ne idhetteen* (III 719); Van tuskal ne silloin käsiteteen / *iotca nyt Monilda hylieteen* (III 720). Kummankin säeparin ensimmäisen säkeen agentiton passiivi (*kylvetään, käsitetään*) on varmaan auttanut agenttipassiivin ilmaantumista jälkimmäiseen säkeeseen.

1.5. Agricolan aktiivivastineet

Onko Agricola kääntänyt kreikan agentillisia passiivirakenteita muillakin tavoin, ennen kaikkea muuntaen niitä aktiivisiksi? Asiaa selvittääkseni olen hakenut UT:n konkordanssin (Aland 1983, s.v. *apo, hypo*) avulla esiin myös ne alkutekstin agenttirakenteet, jotka pelkkiä suomennoksen agenttitapauksia poimittaessa jäivät piiloon. Tulos jäi varsin niukaksi. Jonkin kerran Agricola on eräiden lähtökieltensä mallia noudattaen korvannut kreikan *hypo/-apo*-agentin *kautta*-rakenteella, vaikka hän yleensä tekeekin eron agentin ja *kautta*-ilmauksen välillä (ks. alav. 3). Passiivin sijasta hän on joskus käyttänyt myös eräitä intransitiiviverbien aktiivimuotoja, tällöinkin ablatiivi-»agentin» ohella, esim. Matt. 23:5 Nin caiki heiden töensä he tekeuet sen päle, että he *neghyisit Inhimisilde* (87); Ap.t. 26:6 — — sen Lupauxen päle, ioca *Jumalalda on tapachtanut meiden* Isille (385). Pari kertaa hän on korvannut passiivirakenteen *saada* tai *ottaa* -verbin + tämän objektina olevan substantiivin avulla, esim. Hepr. 7:7 — — ette se ioca wehemi on, *ottapi hy-uestisiugnauxet, silde* ioca Enemi on (640). (Malleina tässä Erasmusuksen käännös ja ruotsinno; kreikassa, Vulgatassa ja Lutherilla on passiivirakenne, esim. L — — also, das das geringer von dem bessern geseget wird).

Kun tällaiset kohdat jätetään huomiotta, jää jäljelle vain viitisentoista tapusta, joissa Agricola on korvannut kreikan agenttipassiivin puhtaasti aktiivisella ilmauksella. Tällöinkin on miltei aina vastaava aktiivi-ilmaus myös ainakin yhdessä lähtötekstissä. Esim. kohdassa Ap.t. 8:6 Mutta canssa yximielisesta ia wisusta warinotti nijste mite *Philippus sanoi* (334) on kreikassa ja latinassa passiivi (— — *tois legomenois hypo tou Philippou*; — — his, quae a *Philippo dicebantur*), saksassa ja ruotsissa taas aktiivi (— — was *Philippus sagt*; hwadh *Philippus sadhe*).

Koko UT:n tekstiosasta seuloutui esiin yksi ainoa selvä tapaus, jolloin Agricola on käyttänyt aktiivirakennetta, vaikka kaikissa lähtökielissä on agenttipassiivi. Tapaus on erikoinen jo yksinäisyytensä vuoksi, mutta siihen liittyy muutakin erikoista. Kyseinen lause esiintyy kreikankielisessä UT:ssa kolme kertaa aivan samassa muodossa (Matt. 10:22, Mark. 13:13, Luuk. 21:17); v. 1938 käyttöön otetussa Kirkkoraamatussa (= KR 1938) sen käännös kuuluu: *Ja te joudutte kaikkien vihattaviksi* minun nimeni tähden. Lisäksi se on kohdassa Matt. 24:9 muuten samanmuotoisena, mutta tekstiin on tässä lisätty sana *ethnōn* 'kansojen'; KR 1938: *ja te joudutte kaikkien kansojen vihattaviksi* minun nimeni tähden. Alkutekstissä ja kaikissa käännöksissä on joka kerran agentillinen passiivirakenne, jollaista myös KR 1938:n suomennos mukaillee (vain Vulgatassa on hieman erilainen rakenne, mutta sillä ei ole voinut olla vaikutusta Agricolan suomennoksiin). Esim. Matt. 10:22:

lemmat yhdessä ovat muuntaneet passiivirakenteen aktiiviseksi, hän ei aina ole noudattanut aktiivimallia.

Pitäisinkin todennäköisenä, että koko ablatiiviagentin käyttö ei Agricolalla alkuaan ole niinkään ruotsin kuin latinan vaikutusta. Se on hyvin voinut olla peräisin jo Viipurin latinakoulun oppitunneilta. Kun kerran ablatiivirakennetta *a puero* vastasi suomessa muoto *pojalta* tai *pojasta*, ehkä myös passiivirakenteet kuten *liber a puero legebatur* vaadittiin koulussa kääntämään sanataarkasti: *kirja luettiin pojalta* t. *pojasta*. Tuleva suomentaja olisi näin omaksunut tämän käännöstavan jo alusta pitäen. Agricolalla ilmenevä horjunta ablatiivi- ja elatiivimuotojen välillä on sinänsä aivan ymmärrettävää; hän vain näyttää käännöstyössään yrittäneen saada aikaan jonkinlaista työnjakoa näiden kesken.⁹

2. Upsalan evankeliumikirjan katkelma

Upsalan evankeliumikirjan katkelma on ajoitettu vuosiin 1537–1544, siis suunnilleen samanaikaiseksi kuin Agricolan UT (ks. Pirinen 1962: 108–109). Siinä on kaikkiaan n. 17 normaalisivun verran suomennosotteita Uudesta testamentista, etupäässä Johanneksen evankeliumista. Tekstien käännöspohjasta ei liene täyttä varmuutta; Aarni Penttilä (1970) on osoittanut, että niissä on ainakin molempien ruotsalaisten versioiden (1526 ja 1541) sekä Vulgatan vaikutusta. Suomennettuihin jaksoihin sisältyy vain kaksi tapusta, joissa UT:n kreikkalaisessa tekstissä on agenttipassiivi.

Tapauksista toinen on 1. Piet. 2:14 – – niinquin *häneldä lähdetettyt*, niiden pahadhen [r]angastuxexi – – (Penttilä 1942: 113); Agricola: – – ninquin ne iotca *henelde lehetedyd ouat* – – (604). Kaikissa Agricolan lähtöteksteissä (joista siis ainakin osaa myös Upsalan fragmentin suomentaja on käyttänyt) on agenttipassiivi.

⁹ Jo latinakoulussa opittu käännöstapa saattaisi sopia selitykseksi myös Agricolan prefiksiverbeihin (*edestuoda*, *sisällekyä*, *uloslähettä*, *poisheittää* jne.), joissa on usein nähty lähinnä ruotsin ja saksan vaikutusta. Kuten jo Arvo Suominen on huomauttanut (1949: 174–175) ja Marie-Elisabeth Schmeidler selvittänyt tarkemmin (1959), Agricola käyttää kiinteää yhdysverbiä usein silloinkin kun ruotsalaisessa ja saksalaisessa tekstissä on sanaliitto. Kreikassa ja latinassa taas prefiksiverbit ovat kaikissa lauseasemissa kiinteitä. Agricolan käytäntö on siis pikemminkin klassisten kielten kuin ruotsin ja saksan mukaista (esim. Matt. 8:16 *wlgosaiot*, kr. *eksebale*, lat. *iecit*, saks. *treib aus*, ruots. *dreff vth*). Schmeidler huomauttaa lisäksi (s. 388), että kiinteiden yhdysverbien käyttö on Agricolan UT:ssa johdonmukaisempaa kuin Upsalan evankeliumikirjan fragmentissa.

Toinen tapaus, Joh. 10:14, on kiinnostava. Siinä on agenttipassiivi kreikassa, latinassa (molemmissa käännöksissä) ja Lutherilla, kun taas molemmissa ruotsalaisissa teksteissä on aktiivirakenne. Agricola käyttää passiivia: Mine olen se Hyue Paimen, ia tunnen minun Lambaani, ia *mine tutan minun Lambaieldani* (275). Upsalan fragmentissa taas on käännetty aktiivisesti: Minä olen se hyuä paimen, Ia tunnen minun lampanj *Ia höe tundeuat minun* (Penttilä 1942: 112). Mallina on epäilemättä ollut ruotsalainen käännös: GVB Jagh är then godhe Heerden, och kenner mijn fåår, och *mijn kenna migh* (1526 samoin, vain ortografisia eroja). Rivin yläpuolelle on Upsalan tekstissä kuitenkin kirjoitettu pieni p-kirjain, jonka Penttilä (mts. 96) olettaa lyhennökseksi latinan sanasta *potius* 'mieluummin', ja passiivinen variantti: *minä tutan heiihä* [po. *heilthä*]. Korjaaja – Penttilän mukaan käsialasta päätellen ehkä itse alkuperäinen kirjoittaja tai kopioija – on siis pitänyt muiden kielten, lähinnä kai latinan, mukaista agenttipassiivia Uuden testamentin tyyliin sopivampana ja »oikeampana» kuin aktiivirakennetta.

Tämäkin tapaus osoittaa, että vakiinnuttaessaan agenttipassiivin suomen kirjakieleen Agricola ilmeisesti nojautui perinteeseen. Se saattoi olla kaksitahoinenkin: toisaalta koululatinan käännöstävät, toisaalta kirkollisten tekstien suomennostraditiot.

3. Vuosien 1642 ja 1685 Raamattu

Vuoden 1642 Raamatussa on suurin osa Agricolan UT:n elatiiviagenteista muutettu ablatiiviagenteiksi. Muuten agentti-ilmaukset ovat säilyneet suurin piirtein ennallaan. Passiivinen verbinmuoto on saatettu vaihtaa toiseksi, esim. Matt. 6:1, Agr.: että *teiden pite heilde nächtemen* (35) > 1642: että *te heildä nähtäisin*; Room. 15:24 Ja mahdan *teiste* sinne *saatetuxi tulla* (453) > ja niijn *teildä* sinne *saatetaisin*. Samoin sanajärjestykseen on tullut muutoksia. Agentillinen passiivirakenne on kuitenkin vaihdettu aktiiviseksi tai korvattu muulla tavoin kaikkiaan vain kymmenisen kertaa, esim. Luuk. 4:38 Mutta Simonin Anoppi *waiuattin swrest Wilutaudista* (176) > mutta Simonin anoppi *sairasti cowin wilutautia*; Ap.t. 16:9 Ja yxi Näky *nächtijn Paualilda* öelle (357) > Ja *Pawali näki* näyn yöllä. Pari passiivitapausta on toisaalta tullut lisääkin. Kohdassa Matt. 8:24 Agricola oli ruotsin mukaan käyttänyt aktiivia: Ja catzo, swri ilma nowsi merelle, nin että *aldu löij ylitze hahden* (42); v:n 1642 Raamatussa lause on muutettu passiiviin: — — niijn että *haaxi alloilda peitettin*. Samaan tapaan Luuk. 7:24 Tahdoittako te nähdä Roco, *ioca twlesta häälly?* (185) > 1642 — — *joca tuulelda häällytetän?*

Vuoden 1685 Raamatussa passiivilinja yhä vahvistui. Raamatunkäännöksen tarkastaja ja korjaaja Henrik Florinus on ensinnäkin palauttanut takaisin eräitä Agricolan passiivirakenteita, jotka oli v:n 1642 Raamatussa muutettu aktiiviin, esim. Ap.t. 24:26, Agr.: Ja sitemödhen hen mös toiwoi *annettauan* henens Raha *Paualilda* (382), 1642: Ja nijn hän toiwoi *Pawalin* hänelens raha *andawan*, 1685: Toiwoi myös *Pawalilda* hänelens raha *annettawan*; 2. Kor. 2:11, Agr.: Senpäle ettei *me pidhe Perkelelda omistettaman* (498), 1642: Ettei *Perkele sais tahtons täyttä meidän päällem*, 1685 (jae 10): etten *me Satanalda woitetuxi tulis*. Lisäksi Florinus on muuttanut passiiviin muutamia Agricolan (lähinnä saksan ja ruotsin mukaisia) aktiivilauseita, jotka oli v:n 1642 Raamatussa säilytetty ennallaan. Martti Rapolan sanoin (1967: 104): soutamista ja huopaamista vuosisadan mittaisin aironvedoin!

Florinus on selvästikin pitänyt silmällä kreikkalaista alkutekstiä ja korjannut joitakin edeltäjiensä sanamuotoja lähemmäksi sitä. Hänen tarkkuutetaan osoittaa esim. muutos, jonka hän on tehnyt kohtaan Jaak. 2:5. Agricola on käyttänyt siinä Erasmusuksen latinannoksen mukaisesti passiivirakennetta, vaikka kaikissa muissa teksteissä, myös kreikankielisessä, on aktiivinen ilmaus: ia Waldakunnan periliset, ionga hen lupasi nijlle *joilda hen racastetan* (661). Florinus on tässä vuorostaan muuttanut ilmauksen aktiiviseksi: — — jonga hän nijlle lupais, *jotca händä racastawat*.

Vuoden 1685 raamattulaitos joka tapauksessa vakiinnutti raamatunsuomennoksen ablatiiviagentit yli kahdeksi vuosisadaksi. Kaikki Uuden testamentin agenttitapaukset säilyivät Florinuksen jäljiltä ennallaan, kunnes uusi UT:n suomennos otettiin v. 1913 väliaikaiseen käyttöön.

4. Kieliopit Petraeuksesta Setälään

1600-luvun suomen kieliopissa ablatiiviagentti esitetään täysin suomen kieleen kuuluvana. Petraeus antaa ablatiivin yhteydessä (1649: 48–49, 55) mm. seuraavat esimerkit: *mieheldä tehty* 'a viro factum'; *Jumalalda luotu* 'a Deo creatus'; *mujlda hän kijtetän* 'ab alijs laudatur'. Martinius (1689: 82–83, 94) esittää suunnilleen samat esimerkit kuin Petraeus. Vhaelin kieliopissa (1733) ei ole lainkaan esimerkkejä agentillisista passiivilausekkeista. Esitellessään substantiivien johdostyyppettä Vhael kyllä mainitsee (s. 37) mm. *-ma-*päätteen, esimerkkinä *kirjoittama*, lat. *scriptum*, joka »ilmaisee tulosta» (*effectum indicat*).

Ensimmäiset esimerkit varsinaisesta agenttipartisiipista antaa Strahlmannin kielioppi (1816: 208): *Tämä pöytä on minun tekemäni*, 'diesen Tisch habe

ich gemacht'; *Se Kiwi on hänen panemansa*, 'den Stein hat er gelegt'. Tätä muotoa ei kuitenkaan esitetä ablatiiviagentin kilpailijana, kuten saksannosten aktiivimuotokin osoittaa. Ablatiiviagentista annetaan ablatiivin yhteydessä (s. 181) esimerkki *Kaikki on Jumalalda luotu*, 'alles ist von Gott erschaffen'.

Myös von Beckerin (1824: 225) ja Eurénin (1849: 180) kieliopeissa ablatiiviagentti esitetään normaalina ilmaisukeinona. Von Becker huomauttaa lisäksi (s. 226), että jos on olemassa kaksiselitteisyyden vaara (esimerkkinä lause *Rahat otettiin varkailta*), se voidaan välttää esim. muuttamalla passiivinen verbinmuoto aktiiviseksi.

Torjuvan kannan ablatiiviagenttiin esittää ensimmäisenä Yrjö Koskinen kieliopissaan (1860). Hän lausuu painokkaasti (s. 9): »Af vigt är att ihågkomma, ett det finska passivum aldrig får konstrueras med en Ablativus, i likhet med latinets *a* och Ablativus, ehuruväl detta ofinska språkbruk genom bibelfinskan blifvit språket påtrugadt. Det undvikes derigenom att verbet göres aktivt med det passiva subjektet till objekt.»

August Ahlqvist puolestaan suhtautui ablatiiviagenttiin suvaitsevammin ja käytti sitä myös omissa kirjoituksissaan, tosin 1860-luvun jälkeen vain harvoin (tarkemmin Kohtamäki 1956: 143–144, 169).

Setälä kieltää ablatiiviagentin käytön lauseoppinsa 1. painoksesta (1880) lähtien. Vasta v. 1952 ilmestyneessä, Matti Sadeniemen tarkistamassa 13. painoksessa todetaan (s. 71): »Ablatiivin käyttäminen agenttina on nykykielistä jo kokonaan hävinnyt muukalaisuus. Semmoisen lauseen asemesta kuin: *Pöytä on tehty puusepäältä*, sanotaan: *Pöytä on puusepän tekemä*.»

5. Raamatunsuomennokset 1800-luvun lopulta vuoden 1992 Raamattuun

Vuonna 1861 asetettiin komitea valmistamaan uutta suomalaista raamatunkäännöstä. Työ saatiin päätökseen v. 1886, mutta suomennosehdotus todettiin niin puutteelliseksi ja epätasaiseksi, että sitä ei voitu hyväksyä (Puukko 1946: 281–284, 311–313.) Samana vuonna asetettiin uusi käännöskomitea, jonka työ tuli olemaan perustana v. 1938 käyttöön hyväksytylle Kirkkoraa-matulle. Komitean kielentarkastajaksi valittiin Arvid Genetz. Heti alkuun hän julkaisi kirjasen (Jännes 1887), jossa tarkastelee hylätyn ehdotuksen kieliasua ja antaa ohjeita uudelle komitealle. Huomautuksissaan hän mainitsee lyhyesti (s. 44) väärenlaisesta ablatiivin käytöstä esim. ilmauksissa *minulta on käsky annettu ja sinä kovalta tuulelta häällytetty*.

Uusi komitea otti ensin Uuden testamentin kääntääkseen. Perustyön teki

kolme teologia, ja heidän laatimansa käännösehdotukset julkaistiin yhteistä tarkastusta varten erillisinä vihkoina v. 1897–1902 (tarkemmin Puukko 1946: 325–326).

5.1. Vuosien 1897–1902 UT:n käännösehdotuksen agenttirakenteista

Tässä käännösehdotuksessa on Genetzin ohjeen mukaisesti jokseenkin kokonaan luovuttu ablatiiviagenteista. Valtaosa Agricolalta periytyneistä agenttipassiiveista on vaihtunut aktiivirakenteiksi, kuten luonnollista onkin. Ehdotuksessa on silti edelleen entisillä paikoilla runsaanlaisesti myös agentti-ilmauksia, mutta nyt toisentyypisiä kuin Agricolan käyttämät. Ennen kaikkea agenttipartisiippi on otettu käyttöön. Melko paljon on käytetty myös genetiiviä + passiivin 1. partisiippia, joka Agricolan UT:ssa on harvinainen (ks. s. 139–140).

Esimerkkejä näistä kahdesta v:n 1897–1902 käännösehdotuksen suositusta agenttirakennetyypistä:

Matt. 11:7 — — mitä te läksitte ulos korpeen katsomaan? Ruokoako, *tuulen huojuttamaa?* = Agr. Max roco, ioca häilytetan twlelda? (51)

Luuk. 16:18 Jokainen joka hylkää vaimonsa ja nai toisen, tekee aviorikoksen, ja joka nai *miehen hylkäämän*, tekee aviorikoksen = Agr. Ja ioca sen *Miehelde hylletyn* naipi — — (217)

1. Kor. 11:32 mutta tuomittuina olemme *Herran kurittamat* = Agr. Waan coska me domitamma, nin me *Rangaistamma HErralda* (481)

1. Piet. 2:4 — — hänen tykönsä, elävän kiven, *ihmisten tosin hylkäämän* = Agr. ninquin sen eleuen Kiuen tyge, Joca *Inhimisilde on hylletty* (604)

Matt. 4:1 Sitte Henki vei Jeesuksen ylös korpeen *perkeleen kiusattavaksi* = Agr. Silloin Jesus vietin Hengeld corpehen, senpäle, ette hen *kijusataisin perchelelde* (28)

Mark. 2:3 Ja tuli muutamia, jotka olivat tuomassa hänen tykönsä *neljän hengen kannettavaa* halvattua = Agr. — — wiedhen ychte Ramba, ioca *nelielde cannettin* (114)

Luuk. 21:17 Ja te tulette *kaikkien vihattaviksi* minun nimeni tähden = Agr. Ja te *ylencatzotan caikilda* — — (230)

Jaak. 1:6 — — sillä epäilevä on ikäänkuin meren aalto, jota tuuli ajelee ja viskelee. — Käännöksen jälkeen on lisätty sulkeisiin vaihtoehdoiksi: on meren aallon, *tuulen ajeltavan ja heiteltävän* kaltainen; *tuulen ajaman ja pieksämän* kaltainen. Agr.: ioca epeile, se ombi Meren Alon caltainen, ioca *Twlelda aietan ia prijskoitetan* (659).

5.2. Agentti-ilmaus ja topikaalistaminen

Käännösehdotuksessa on eräissä tapauksissa selvästi käytetty agenttipartiisippia topikaalistamisen välineenä. Indoeurooppalaisissa kielissä voidaan agenttipassiivin avulla nostaa teeman asemaan konstituentti, joka aktiivilauseessa on normaalisti reemana, ts. aktiivilauseen objekti voidaan osoittaa puheenaiheeksi korottamalla se passiivilauseen subjektiksi (vrt. Hakulinen – Karlsson 1988: 255; Keenan 1985: 243; Givón 1989: 113). Lähtökielisten passiivilauseiden topikaalistukset olivat automaattisesti siirtyneet Agricolan suomennokseen hänen agenttirakenteidensa mukana. Kun nyt luovuttiin ablatiiviagentista, oli käytettävä muita keinoja teema- ja reemasuhteiden osoittamiseksi.

Seuraavassa muutama esimerkki tällä tavoin käytetyistä agenttipartiisipeista. Vuosien 1897–1902 (seur. lyhennettynä 1902) ehdotuksen sanamuotojen lisäksi esitän samat kohdat myös v. 1938 käyttöön otetusta Kirkko-raamatusta (= KR 1938) ja v:n 1992 kirkolliskokouksen hyväksymästä uudesta Raamatusta (= UKR).¹⁰

Luuk. 21:24, Agr.: Ja heiden pite langeman Miecän teren edes, ja he wiedhen Fangina caikinaisen Canssan secan. Ja *Jerusalem pite tallattaman Pacanoilda*, sihenasti ette Pacanaiden aica pite teutettemen. (230–231)

1902 – – ja *Jerusalem on oleva pakanain tallaamana* – –

KR 1938 – – ja *Jerusalem on oleva pakanain tallattavana* – –

UKR Monet surmataan miekan terällä, toiset viedään vangiksi kaikkien kansojen sekaan, ja *vieraat kansat polkevat Jerusalemia*, kunnes niille annettu aika täyttyy.

Lähtöteksteissä, joita Agricolan käännös uskollisesti noudattaa, on kursivoiduissa kohdissa teemana Jerusalem: sille tapahtuu jotakin kohtalokasta, teon suorittaja jää taka-alalle. Vuosien 1902 ja 1938 suomennoksissa samat suhteet on ilmaistu agenttirakenteiden avulla. UKR:ssa rakenne sitä vastoin on muuttunut aktiiviseksi: teemana ovat nyt vieraat kansat (»pakanat»), Jerusalem esitetään reema-asemassa. Näkökulma on vaihtunut – suomennoksen eduksi vai vahingoksiko, on vaikea sanoa. Mikä on »tarkkuudessa» menetetty, on ehkä voitettu luontevuudessa.

Hepr. 3:4., Agr. Sille ette iocainen Hone ombi *ioltakin rakettu*, Mutta ioca caiki rakensi, se on Jumala. (635)

¹⁰ Uusi raamatunsuomennos ei tätä kirjoitettaessa ole vielä ilmestynyt lopullisessa muodossaan; kyseiset kohdat on tarkastettu sen painatukseen valmiista käsikirjoituksesta.

UKR — — hän oli autiomaassa *Saatanan kiusattavana*

Luuk. 8:43, Agr.: Ja yxi Waimo — — oli caiki Tauarans Läkeritten päle
culuttanut. Ja *eikelden woitu paratta* — — (190)

1902 — — ei voinut *päästä parannetuksi kenenkään kautta* (ei voinut saada
keneltäkään parannusta, ei ollut *parannettavissa kenenkään kautta*)

KR 1938 — — eikä *kukaan ollut voinut häntä parantaa*

UKR — — mutta *kukaan ei ollut kyennyt parantamaan häntä*

Luuk. 17:25, Agr.: Mutta ennen tule henen palio kerssie, ia *hyliette teste*
Sucukunnast (220)

1902 Mutta ensin hänen tulee kärsiä paljo ja *joutua tämän sukukunnan*
hyljättäväksi

KR 1938 Mutta sitä ennen pitää hänen kärsimän paljon ja *joutuman tä-*
män sukupolven hyljättäväksi

UKR Mutta sitä ennen hänen täytyy kärsiä paljon, ja *tämä sukupolvi*
hylkää hänet

Jaak. 3:4, Agr.: Catzos, Laiuat mös echke quinga swret ne ouat ia *ialoilda*
Twlilda aetan — — (662)

1902 Katso laivojakin, jotka ovat niin suuria ja *kovain tuulten kuljetetta-*
via — —

KR 1938 Katso, laivatkin, vaikka ovat niin suuria ja *tuimain tuulten kulje-*
tettavia — —

UKR Entä laivat: vaikka ne ovat isoja ja *rajut tuulet heittelevät niitä*
— —.

Esimerkkejä voisi luetella enemmänkin. Kaikkiaan voidaan todeta, että v. 1902 valmistuneen UT:n käännösehdotuksen tekijät ovat usein säilyttäneet erilaisten agenttirakenteiden avulla virkkeen koheesion, kun lähtöteksteissä on samasubjektisia aktiivi- ja passiivilausekkeita. Vaikka osa agentti-ilmauksista on eri tarkastusvaiheissa karsittu pois ja korvattu mm. aktiivirakenteilla, niitä on vielä v:n 1938 Kirkkoraamatussakin melkoinen määrä. Niiden voi sanoa jatkavan Agricolan traditiota, vaikka passiivin suomentamisen ongelma onkin ratkaistu niissä toisella tavoin kuin Agricolan tekstissä. Jotkin niistä kuulostavat nykylukijastakin luonteelta, jotkin taas tuntuvat raskailta ja väkinäisiltä.

Uudessa raamatunsuomennoksessa on irtauduttu rohkeammin alkutekstin muodosta. Siinä ei ole katsottu tarpeelliseksi mukailta aktiivin ja passiivin vaihteluun perustuvaa koheesiota edes toisin keinoin, jos tuloksena olisi ollut raskaalta kuulostava rakenne. Tarvittaessa on luovuttu koheesiosta ja vaihdettu tekstin näkökulmaa. Parhaaseen tulokseen on kuitenkin päästy, jos virkkeen kiinteys on pystytty säilyttämään suomen kielessä luonteelta kuulostavalla tavalla, kuten esim. edellä mainitussa kohdassa Matt. 14:24 *Vene oli jo hyvän matkan päässä rannasta ja ponnisteli aallokossa vastatuuleen.*

6. Ablatiiviagentin murre-esiintymistä

Joskus on viitattu siihen, että ablatiiviagentilla saattaisi sittenkin olla suomen kielessä myös kotoisia lähtökohtia. Tämän puolesta puhuisi esim. sismäläinen sananparsa »Se on *siltä tehty mik on meiltä tekemätä*, sano akat ruumista» (Lauri Hakulinen 1957: 95, vrt. Siro 1965: 222).

Jos ablatiiviagentti olisi alkuaan ollut suomessa kansanomaiainen, siitä luulisi jääneen murteisiin enemmän jälkiä kuin näyttää olevan laita. E. N. Setälän mukaan (1883: 79) ei Koillis-Satakunnan murteessa koskaan käytetä ablatiivia agenttina. Salu Latvala (1899: 33) on kirjannut Pohjois-Savon murteesta yhden ainoan tapauksen, »Pittää tulla (nim. ihmisen) ensin *Jumalalta herätetyks*»; sen hän sijoittaa aiheellisesti »vanhemman uskonnollisen kirjakielemme syntiluutteloon». Muissa vanhoissa lauseopillisissa murretutkimuksissa (Latvala 1894, Sirelius 1894, Kannisto 1901) ei ablatiiviagenttia mainita lainkaan. F. J. Petersen (1885: 70) on löytänyt kansanrunoudesta tapaukset: »Tuhmaksi on *tuuvitelu*, kaltoksi *kapaloittu*, tuhumalta *tuuvittajalta*, väärältä *väsytäjältä*»; »linna *tehty lintuselta*»; »ei se ole *koiralta purtu*, joka on *lailta voitettuna*», »hyvä *hyljätään pahoilta*».

Matti Kuusen 1953 julkaisemista vanhoista sananlaskuista olen poiminut seuraavat 6 tapausta: Jo on kuteet *kudottuna kankurilta* kankaaseen (s. 44, Sjögren); Ei leikillä leipää syödä, pilkalla palkkoa pidetä [sulkeissa lisäys: »*pappiloilda Paldamosa*»] (s. 110, Porthan); Hyvä *hyljätään pahoilta*, paha *kaikilta* (s. 301, Porthan); *Hyvilt* sitten *hyljätään*, pariin pahain teljetään (s. 365, arkiveisusta); Ei se ole *coiralda purtu*, joca on *lailda woittu* (s. 296, Mennander); Ei se naista woida joca *lailda woidan* (s. 385, Florinus). Esiintymiä ei siis ole monta, ja niissä on pari päällekkäisyyttä (kaksi on myös samoja kuin Petersenillä). Ainakin kahden viimeisen tapauksen kohdalla voi epäillä kirja- ja ehkä raamattukielenkin vaikutusta. Ne voivat olla muistumaa UT:n jakeesta 2. Piet. 2:19, joka esim. vielä v. 1909 painetussa Raamatussa oli Agricolalta periytyvässä muodossa: — — sillä *jolta* joku *voitetaan*, sen palvelia hän myös on.

Olen myös käynyt läpi Muoto-opin arkiston murrekokoelmista passiivin 2. partisiippia koskevan laajan aineiston. Siitä löytyi yhden »pirulta riivattu»-ilmauksen ja parin muuten tulkinnanvaraisen tapauksen lisäksi vain seuraavat kolme esimerkkiä: Vihti »isä oli kovim *piretetyt tält* [kamariherra Linderiltä]», »se [pehtori] oli vähä semmone *vihattut torppareilt*» (Matti Vilppula 1968—71); Kangasniemi »tiäläki [vanhainkodissa] nuo kirjat ni ne om melekeem *minulta luettuja*» (Pia Savonius 1983). Jukka Tuunala esittää pro gradu -työssään (1967: 18—19) kaksi murrenäytteistä löytämäänsä esi-

merkkiä: Sääksmäki »Se oli *isosilta herrolta ylösotettu* miäs» (Virtaranta 1950: 62); Ilomantsi »— — tuota laittomii tekoja, mikä ol *lailta kiellettyy*» (Virtaranta 1964: 288). Sinikka Laakso (1966: 11) mainitsee murre-esimerkin: Artjärvi »Likkalaps kielottih ensimmäiseks sinne vietyh miehen housuh, sentakii että se isoks piijaks tultuah olis *pojilt tykätty*» (Suomen kansan murrekirja 1940: 240).

Ablatiiviagentti näyttää siis kaikkiaan olevan murteissa hyvin harvinainen. Osassa äskeisiä tapauksiakin, lähinnä Vihdin ja Sääksmäen esimerkeissä, on syytä epäillä ruotsin vaikutusta. Alussa mainitsemani sysmälaisessä sananparressa taas voitaneen agenttirakenne »siltä tehty» tulkita vain loppuosan »on meiltä tekemättä» -rakenteen leikkimieliseksi analogiaksi. Muihin tapauksiin on voinut vaikuttaa vanha kirjakieli, etenkin uskonnollinen kielenkäyttö.

Tämäntapaisia ablatiiveja saattaa toki ilmaantua lauseeseen spontaanistikin tilanteissa, joissa passiivimuoto kaipaa täydennyksekseen tekijää. Suomen kielen ilmaisujärjestelmässä näyttää olevan tällä kohden aukko, joka synnyttää erilaisia tilapäisiä agenttimuodosteita (näitähän ovat myös *tehtiin jonkun toimesta* t. *taholta* -tyyppiset ilmaukset). Onhan sitä paitsi yksi vakainainenkin »ablatiiviagentti»-ilmaus, merkitykseltään erikoistunut lauseenvastiketyyppi, jossa tekijä ilmaistaan juuri ablatiivilla ja tekeminen passiivin 2. partiisiipilla: *häneltä ei tule ~ tulee tehdyksi* (t. *tehtyä*). Jo Setälä (1883: 79) on erottanut tällaiset varsinaisesta ablatiiviagentista. Vrt. myös tyyppiin se jäi meiltä näkemättä, taitaa jäädä sinulta tekemättä.

Agentin tehtävässä voi näköjään esiintyä satunnaisesti myös muita paikallissijoja. Muoto-opin arkiston aineistosta olen tavannut seuraavanlaisia esimerkkejä: Teisko »se oli hyvin haluttua *lehmille* [ts. lehmät söivät halukkaasti] (Pirkko Kallio 1969–70); Nurmes »eehän ne [taakat] tule *huonokuntosilla* kannetuksi (Kerttu Mulari 1979–80); Ilomantsi »eihän se oul *lapsilla* ymmärretty» (Aila Pihlaja 1968–71). Kalevalasta (28: 109–110) on silmiini osunut instruktiivitapaus: (Sanoi äiti Lemminkäisen: / »Mit' olet pahoilla mielin, / Kuta synkein syämin / Pohjolasta tultuasi,) / Oletko *naisin* nauretuna / Eli *piiioin* pilkattuna?» Ainakin edellinen säe on aito, alkuperäisessä muodossaan se kuuluu: *Oletko naisin nakrettuna?* (Arhippa Perttuselta, SKVR I:1, 759: 170; Kaukonen 1956: 241).

Myös vepsässä esiintyy sekä ablatiivi- (oik. adessiivi–ablatiivi-) että elatiiviagentteja (Kettunen 1943: 147–148, 194–195), mutta Lauri Hakulisen mukaan (1979: 586) näillä tuskin on geneettistä yhteyttä vanhan kirjasuomen ablatiiviagenttiin. Murre-esiintymien vähäisyys näyttää joka tapauksessa osoittavan, että suomen ablatiiviagentti on katsottava vieraaksi lainaksi, kuten yleensä on otaksuttakin.

7. Raamatunkäännösperiaatteiden muuttumisesta

Raamatunkäännöstyössä on vanhimmista ajoista aina viime vuosikymmeniin asti asti vaikuttanut vahvana »uskollisuuden» periaate. Ajatukseen Raamatun tekstien pyhydestä ja koskemattomuudesta sisältyi luonnostaan vaatimus, että erikielisten käännöstenkin oli niin tarkoin kuin suinkin noudatettava alkutekstiä paitsi sisällöltään myös muodoltaan, aina lauseopin seikkoja myöten. Tämän periaatteen lienee ensimmäisenä lausunut julki latinankielisen Vulgata-käännöksen tekijä Hieronymus (n. 400 jKr.): »— — kääntäessäni kreikkalaisia kirjoittajia en käännä sana sanalta vaan ajatus ajatukselta, lukuun ottamatta pyhiä kirjoituksia, joissa sanajärjestyskin on mysteerio» (Epist. 57, 5; kursivointi kirjoittajan).

Muotoa koskeva uskollisuuden vaatimus on tietenkin ohjannut suuresti myös Agricolan suomennostyötä. Ablatiiviagentti on siitä selvä esimerkki. Kreikan (ja muiden lähtökielten) agenttipassiivin muuntaminen suomennoksessa aktiivi-ilmaukseksi olisi usein vaatinut lauseen koko rakenteen radikaalia uudelleenjärjestelyä, ja näin käännös olisi etääntynyt kauas alkutekstistä. Tietoinen pyrkimys pysytellä lähellä alkuperäistä sanamuotoa on epäilemättä osaltaan vaikuttanut siihen, että Agricola on lähes poikkeuksetta säilyttänyt agentilliset passiivirakenteet.

Agricolan suomennostyö vakiinnutti vierasperäisen ablatiiviagentin suomen kirjakieleen yli 300 vuodeksi. Kun kirjakielemme syntaksia ruvettiin viime vuosisadan jälkipuoliskolla suomalaistamaan, ablatiiviagentti kuului ensimmäisten syrjäytettävien joukkoon. Samoihin aikoihin alulle pantuun uuteen raamatunsuomennokseen sitä ei enää kelpuutettu. Mutta kun ablatiiviagentista oli luovuttu, jouduttiin erityisesti käännöstyössä pakostakin haitsemaan, että sillä oli myös pystytty tuomaan ilmi jotakin minkä ilmaisemiseen suomessa ei aina löytynyt luontevia keinoja: sen avulla oli voitu eräissä tapauksissa säädellä teema—reema-suhteita ja luoda tekstiin kiinteyttä.

Muodollisen vastaavuuden periaate oli viime vuosisadan lopun raamatunkäännöstyössä yhä edelleen ohjenuorana, vaikka selvimmät epäsuomalaisuudet nyt karsittiinkin pois. Tämän periaatteen seuraaminen johti v. 1902 valmistuneessa käännösehdotuksessa eräisiin väkinäiseltä kuulostaviin agentti-ilmauksiin. Vielä v:n 1938 Kirkkoraamatussa sama periaate on usein törmännyt yhteen luontevuuden vaatimuksen kanssa: lähtökielten syntaksi paistaa siinä yhä monin paikoin käännöksestä läpi. Sen sijaan vuonna 1992 hyväksytyssä uudessa raamatunsuomennoksessa ei muodollista vastaavuutta ole enää pidetty ihanteena. Näin siinä on päästy irtautumaan vieraan syn-

taksin vaikutuksesta ja voitu löytää luontevia vastineita myös sellaisille alkutekstin agentti-ilmauksille, jotka olivat vielä edellisen raamatunsuomenoksen tekijöille tuottaneet vaikeuksia.

LÄHTEET

Uuden testamentin erikieliset tekstilaitokset ja suomennokset

- Biblia Sacra, Ex postremis Doctorum omnium vigiliis, ad Hebraicam veritatem, & probatissimorum exemplarium fidem. Lugduni 1542. (= Vulg.)
- Desiderii Erasmi Roterodami opera omnia VI. Lugduni Batavorum 1705. (Näköispainos: The Gregg Press Limited, London 1962.) [Sisältää Erasmusuksen julkaiseman kreikankielisen Uuden testamentin v:n 1535 laitoksena (= Kr.) sekä Erasmusuksen latinankielisen käännöksen (= Er.).]
- D. Martin Luther, Die gantze Heilige Schrifft Deudsch, Wittenberg 1545. Herausgegeben von Hans Volz unter Mitarbeit von Heinz Blanke. Textredaktion Friedrich Kur. München 1972. (= L)
- Nya Testamentet i Gustaf Vasas Bibel under jämförelse med texten av år 1526, utgivet av Natan Lindqvist. Stockholm 1941. (= GVB)
- Se Wsi Testamenti. 1548. (Mikael Agricolan Teokset II. Uudistettu näköispainos. WSOY, Porvoo 1987.)
- Biblia, Se on: Coco Pyhä Ramattu Suomexi. Stockholmis 1642. (Näköispainos: WSOY 1971.)
- Biblia, Se on Coco Pyhä Ramattu Suomexi. Turusa 1685.
- Uusi Testamentti. Raamatunkäännösehdotus. [Useina vihkoina.] 1897–1902. (= 1902)
- Pyhä Raamattu. Uusi testamentti. Kahdennentoista, vuonna 1938 pidetyn yleisen kirkolliskokouksen käytäntöön ottama suomennos. Pieksämäki 1962. (= KR 1938)
- Raamattu. Uusi testamentti. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos (=UKR).

Muut lähteet ja lyhenteet

- Mikael Agricolan Teokset I–III. Uudistettu näköispainos. WSOY, Porvoo 1987.
- AHLQVIST, AUGUST 1871: Agricolan kielestä. – Kieletär I s. 1–24. Helsinki.
- ALAND 1983: Vollständige Konkordanz zum griechischen Neuen Testament, neu zusammengestellt unter der Leitung von K. Aland. Walter de Gruyter, Berlin – New York.
- VON BECKER, REINHOLD 1824: Finsk grammatik. Åbo.
- EURÉN, GUSTAF ERIK 1849: Finsk språklära. Åbo.
- FOLEY, WILLIAM A. – VAN VALIN, ROBERT D. jr. 1985: Information packaging in the clause. – Timothy Shopen (toim.), Language typology and syntactic description I: Clause structure (Cambridge) s. 282–364.
- GIVÓN, T. 1989: Mind, code and context. Essays in pragmatics. Hillsdale, New Jersey – London.
- GUMMERUS, JAAKKO 1947: Mikael Agricolan Rukouskirja ja sen lähteet II. Painosta toimitaneet Aarno Maliniemi ja Aarne Turkka. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia 44:2.

- HAKULINEN, LAURI 1941: Suomen kielen rakenne ja kehitys I. Otava, Helsinki.
 ——— 1946: Suomen kielen rakenne ja kehitys II. Otava, Helsinki.
 ——— 1979: Suomen kielen rakenne ja kehitys. 4. p. Otava, Keuruu.
 ——— 1957: Tietoisesta kielenohjailustamme. — Lauri Hakulinen — Martti Rappola, Kielitietoa suomen kielen opiskelijalle ja opettajalle (Tietolipas 8, Helsinki) s. 88–111.
- HAKULINEN, AULI — KARLSSON, FRED 1988: Nykysuomen lauseoppia. 2. p. SKST 350. Jyväskylä.
- HEININEN, SIMO 1978: Luther ja Mikael Agricolan rukouskirja. — Nova et vetera. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia 105 s. 123–151.
- HIERONYMUS, Epist.: Saint Jérôme, Lettres III. Sancti Hieronymi Epistulae LIII–LXX. Texte établi et traduit par Jérôme Labourt. Collection des universités de France, Paris 1953.
- HJELT, ARTHUR 1909: Mikael Agricola Uuden Testamentin kääntäjänä. — Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran pöytäkirjat liitteineen 8 s. 41–66. Helsinki.
- IKOLA, OSMO 1988: Agricolan äidinkieli. — Mikael Agricolan kieli (toim. Esko Koivusalo, Tietolipas 112, Juva) s. 25–68.
- Index Agricolaensis I–II. Toim. Esko Koivusalo, Irene Hellemaa, Anja Lehtimäki, Riitta Suhonen. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 11. Helsinki 1980.
- ITKONEN, ERKKI 1950: Das Perfekt des Partizips im Lappischen. — Commentationes Fennes-Ugricae in honorem Y. H. Toivonen (SUST 98, Hki) s. 217–304.
- ITKONEN-KAILA, MARJA 1974: Passiivilauseiden suomentamisesta. — Virittäjä 78 s. 210–214.
- JÄNNES, ARVI [ARVID GENETZ] 1887: Muistutuksia uuden raamatunsuomennoksen kielestä. Hämeenlinna.
- KANGASMAA-MINN, Eeva 1969: Agenttirakenteen syntaktista taustaa. — Sananjalka 11 s. 53–61.
- KANNISTO, ARTTURI 1901: Lauseopillisia havaintoja läntisen Etelä-Hämeen kielimurteesta. Suomi 3:20. Helsinki.
- KAUKONEN, VÄINÖ 1956: Elias Lönnrotin Kalevalan toinen painos. SKST 247. Helsinki.
- KEENAN, EDWARD L. 1985: Passive in the world's languages. — Timothy Shopen (toim.), Language typology and syntactic description I: Clause structure (Cambridge) s. 243–281.
- KETTUNEN, LAURI 1943: Vepsän murteiden lauseopillinen tutkimus. SUST 86. Helsinki.
- KOHTAMÄKI, ILMARI 1956: Ankara puutarhuri. August Ahlqvist Suomen kielen ja kirjallisuuden arvostelijana. SKST 248. Vammala.
- KOSKINEN, YRJÖ 1860: Finska Språkets Satslära. Åbo.
- KUUSI, MATTI 1953: Vanhan kansan sananlaskuviisaukset. WSOY, Porvoo.
- LAAKSO, SINIKKA 1966: Agentti Agricolan Uuden testamentin kielessä. Laudaturtyö. Turun yliopiston suomen kielen laitos.
- LATVALA, SALU 1895: Lauseopillisia havaintoja Luoteis-Satakunnan kansankielestä. Suomi 3:12. Helsinki.
 ——— 1899: Lauseopillisia muistiinpanoja Pohjois-Savon murteesta. Suomi 3:17. Helsinki.
- LEHTINEN, TAPANI 1985: Vanhan persoonallisen passiivin jatkajiako? — Virittäjä 89 s. 270–289.
- MARTINIUS, MATTHIAS 1689: Hodegus Finnicus, eller Finsk Wägwijsare. Holmiae. (Näköispainos 1968: SKS, Hki.)
- Muoto-opin arkiston kokoelmat. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- NORDBERG, HENRIC 1961: Mikael Agricolan käsikirjan lähteitä. — Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran vuosikirja 48–51 (1958–1961) s. 20–38.
- OJANSUU, HEIKKI 1909: Mikael Agricolan kielestä. Suomi 4:7. Helsinki.

- PENTTILÄ, AARNI 1942: Upsalan suomenkielisen (1500-luvulta polveutuvan) evankeliumikirjan katkelma. Suomi 101. Helsinki.
- 1970: Upsalan evankeliumikirjan katkelman käännöspohjasta. — Virittäjä 74 s. 133—145.
- PETERSEN, F. J. 1885: Lauseopillinen esimerkki-kokoelma, Suomen vanhemmasta kansanrunoudesta kerätty. Suomi 2:18. Helsinki.
- PETRAEUS, AESCHILLUS 1649: Linguae Finnicae brevis institutio. Aboae. (Näköispainos 1986: SKS, Helsinki.)
- PIRINEN, KAUKO 1962: Turun tuomiokapituli uskonpuhdistuksen murroksessa. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia 62.
- PUUKKO, A. F. 1946: Suomalainen Raamattumme. Otava, Helsinki.
- RAPOLA, MARTTI 1967: Suomenkielinen proosa Ruotsin vallan aikana. Tietolipas 49. Forssa.
- SCHMEIDLER, MARIE-ELISABETH 1959: Über den Gebrauch von Verbalkomposita in Mikael Agricolas Neuem Testament. — Ural-Altische Jahrbücher 31 (Wiesbaden) s. 387—391.
- S[ETÄLÄ], E. N. 1880: Suomen kielen lauseoppi. Oppikirjan koe. Helsinki.
- 1883: Lauseopillinen tutkimus Koillis-Satakunnan kansankielestä. Suomi 2:16. Helsinki.
- 1952: Suomen kielen lauseoppi. 13. p. Helsinki.
- SIRELIUS, U. T. 1894: Lauseopillinen tutkimus Jääsken ja Kirvun kielimurteesta. Suomi 3:10. Helsinki.
- SIRO, PAAVO 1965: Kielentutkimus ja kielenviljely. — Suomalainen Suomi 1965 s. 221—225.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia.
- SKVR = Suomen kansan vanhat runot.
- STRAHLMANN, JOHANN 1816: Finnische Sprachlehre für Finnen und Nicht-Finnen. St. Petersburg.
- Suomen kansan murrekirja 1940: Suomen kansan murrekirja. Länsimurteet. WSOY, Porvoo — Helsinki.
- SUOMINEN, ARVO 1949: Huomioita muiden kielten vaikutuksesta Agricolan raamattun suomennoksen kieleen. — Teologinen Aikakauskirja 54 s. 170—185.
- SUST = Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia.
- TARKIAINEN, VILJO — TARKIAINEN, KARI 1985: Mikael Agricola, Suomen uskonpuhdistaja. Otava, Keuruu.
- TUUNALA, JUKKA 1967: Agenttirakenteet suomen murteissa. Pro gradu -työ. Turun yliopiston suomen kielen laitos.
- VHAEL, BARTHOLDUS 1733: Grammatica Fennica. Aboae. (Näköispainos 1968: SKS, Helsinki.)
- VIRTARANTA, PERTTI 1950: Hämeen kansa muistelee. WSOY, Porvoo — Helsinki.
- 1964: Suomen kansa muistelee. WSOY, Porvoo — Helsinki.

»Ja Jerusalem pite tallattaman Pacanoilda«

Das Ablativagens und seine Nachfolger von Agricola bis zur neuen finnischen Bibelübersetzung

MARJA ITKONEN-KAILA

Das Passiv im Finnischen unterscheidet sich vom Passiv in den indoeur. Sprachen insofern, als sein Aktor eine un-spezifizierte menschliche Person ist; ihm läßt sich kein Ausdruck eines Aktors hinzufügen, der dem Agens der Passivsätze in den indoeur. Sprachen entsprechen würde. Man kann also sagen: *Kirje lähetettiin* 'Der Brief wurde gesandt'; dagegen muß der Satz 'Der Brief wurde von ihnen gesandt' im Finnischen aktivisch ausgedrückt werden: *He lähettivät kirjeen* 'Sie sandten den Brief'.

In der älteren finnischen Schriftsprache wurde jedoch ganz allgemein ein Agenspassiv verwendet, das dem der indoeur. Sprachen entsprach. Der Aktor wurde dabei mit dem Kasus Ablativ ausgedrückt, es handelt sich also um den Typ *Kirje lähetettiin heiltä* 'Der Brief wurde von ihnen gesandt'. Erst in der zweiten Hälfte des letzten Jahrhunderts wurde dieses sog. Ablativagens in einigen finnischen Grammatiken als sprachfremde Form abgelehnt; endgültig kam es erst in der ersten Hälfte dieses Jahrhunderts (zumindest in der profanen Literatur) außer Gebrauch.

Das Ablativagens (und seine seltenere Variante, das Elativagens) erhielt bereits im 16. Jahrhundert durch Mikael Agricola, den finnischen Reformator, einen festen Platz in der finnischen Schriftsprache. Den überwiegenden Teil seines umfangreichen Werks bilden Übersetzungen aus dem Deutschen, Schwedischen oder Lateinischen; bei seiner Übersetzung des Neuen Testaments hat er neben diesen drei Sprachen auch den griechischen Ausgangstext benutzt.

Die Verfasserin hat untersucht, wie konsequent Agricola in seiner Übersetzung des NT das Agenspassiv seiner Ausgangstexte durch Konstruktionen mit Ablativagens wiedergegeben und ob er diese auch durch Aktivkonstruktionen ersetzt hat. Es zeigte sich, daß Agricola das Agenspassiv in völliger Überein-

stimmung mit seinen indoeur. Ausgangssprachen verwendet. Meist steht in allen vier Ausgangssprachen das Agenspassiv, doch selbst wenn es nur in einer der Sprachen vorkommt, verwendet Agricola fast ausnahmslos das Ablativagens. Allerdings gibt es auch einige Fälle, in denen er in Übereinstimmung mit einer seiner Ausgangssprachen das Aktiv benutzt. Bei der Textstelle 'Mutta canssa — warinotti nijste mite *Philippus sanoï*' aus App. 8:6 diente beispielsweise die deutsche oder die schwedische Formulierung als Vorbild (— — was *Philippus sagt*; hwadh, *Philippus sadhe*); im Griechischen und Lateinischen steht das Passiv (— — *tois legomenois hypo tou Philippou*; — — *his, quae a Philippo dicebantur*). Andererseits hat Agricola nur ein einziges Mal selbständig das in allen Ausgangssprachen vorgegebene Passiv durch ein Aktiv ersetzt. Er scheint also das Agenspassiv als selbstverständlich zur finnischen Schriftsprache gehörendes Ausdrucksmittel angesehen zu haben.

Gelegentlich wurde die Vermutung geäußert, daß das Ablativagens vielleicht doch seit altersher auch im gesprochenen Finnisch verwendet wurde. Die Verf.in schließt sich dieser Auffassung nicht an. In den Dialekten scheint die Konstruktion sehr selten aufzutreten, und die wenigen Belege lassen sich durch den Einfluß der alten Schriftsprache oder des Schwedischen erklären. Die Verf.in vermutet, daß Agricola sich die Verwendung dieser Form bereits in seiner Schulzeit in der Lateinschule von Wiburg angeeignet haben könnte. Da die Ablativkonstruktion *a puero* der finnischen Ablativform *pojalta* (oder dem Elativ *pojasta*) entsprach, wurde von den Schülern möglicherweise verlangt, auch Passivkonstruktionen wie *liber a puero legebatur* wörtlich zu übersetzen: *kirja luettiin pojalta* (oder *pojasta*). So entstand möglicherweise eine Tradition, die in der Schriftsprache mehr als 300 Jahre

lang erhalten blieb.

Die Ablativagenzien von Agricola wurden mit geringfügigen Abwandlungen in allen späteren finnischen Bibeleditionen übernommen. Erst in dem 1902 fertiggestellten neuen Übersetzungsvorschlag zum NT wurde ganz auf sie verzichtet. Sie wurden überwiegend durch Aktivkonstruktionen ersetzt; zu einem gewissen Grad wurden jedoch auch andere Agensausdrücke verwendet, vor allem periphrastische Konstruktionen mit dem sog. Agentpartizip (z.B. Agr. Ja Jerusalem pite *tallattaman Pacanoilda* 'Vnd Jerusalem wird zu treten werden von den Heiden' → 1902 ja Jerusalem on oleva *pakanain tallaamana*). Die verschiedenen Alternativen in dem

Übersetzungsvorschlag von 1902 zeigen, daß es nicht immer leicht war, das Ablativagens zu ersetzen. Kann doch das Agenspassiv in den indoeur. Sprachen u.a. Topikalisierung zum Ausdruck bringen und dem Text Kohäsion verleihen. In dem Bestreben, diese Besonderheiten der Ausgangstexte zu berücksichtigen, griffen die Autoren der Übersetzung von 1902 mitunter zu ein wenig ungeschickten Lösungen, die noch in der Kirchenbibel von 1938 ihre Spuren hinterlassen haben. Erst die jüngste, 1991 fertiggestellte finnische Bibelübersetzung hat sich genügend von der Syntax der Ausgangssprachen gelöst und auch für das Agenspassiv treffende Entsprechungen gefunden.